

Helle Mária (közread.): Életemnek legemlékezetesebb éve. Alexy Lajos naplója 1848-ban.

Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 230 oldal.

Ha az 1848–49-es forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos naplókra vagy visszaemlékezésekre gondolunk, rögtön eszünkbe juthat Széchenyi István, Petőfi Sándor vagy Jókai Mór sokak által ismert naplója.¹ Az utóbbi években azonban számos, a széles olvasóközönség előtt kevésbé ismert memoár is megjelent, katonák és civilek tollából egyaránt. Újra kiadták például báró Bánffy Jánosné Wesselényi Jozefa emlékiratait,² illetve Matolai Ede *Visszaemlékezéseim honvéd életemre* című kötetét.³ Hozzáférhető egy magyarbarát orosz huszártiszt memoárja,⁴ válogatást adtak ki a szabadságharcral kapcsolatos lengyel visszaemlékezésekből,⁵ illetve megjelent Píry Cirjék János ferences szerzetes naplója is.⁶

Felvidéki (rozsnyói) Alexy Lajos kézzel írt naplóját 1962-ben vásárolta meg az Országos Széchényi Könyvtár. Eleddig csak Vörös Károly közölt belőle részleteket, illetve T. Erdélyi Ilona Alexy kedvenc írójáról, a svájci Heinrich Zschokkéről szóló tanulmányában tért ki a naplóra.⁷ A Vörös által közölt részletekben sok a rövidítés, így például a *Miskolci hétközna-*

*pokból*⁸ kimaradt, hogy Alexy öccsének, Károlynak írt levelében útmutatásul Zschokke olvasását ajánlja (10–11), hiányzik az Alexy számára oly fontos Zschokke halálhíre is (42) a *Pest-budai hétköznapokból*.⁹ Hiányzik továbbá az a fontos információ, hogy Károly öccse részt vett a perlaszi ütközetben, a *Magyaróvár 1848 őszén*¹⁰ címmel közreadott részletekben pedig nem az eredeti naplóbejegyzés található a Jellačić kinevezéséről szóló manifesztumra és annak következményeire vonatkozóan. Az *Egy gömöri nemzetör két hete*¹¹ az egyetlen olyan részlet, amelyben nem találtunk fontosabb kihagyott részeket. Nem lehet azonban kellőképpen hangsúlyozni Vörös Károly érdemeit a napló megtalálásában, egyes részleteinek közlésében, valamint a hozzájuk írt tanulmányok vonatkozásában. Mindazonáltal – a teljesség igénye nélkül – a fent említettek indokolják, hogy 2014-ben Helle Mária az egész előkerült napló-részt megjelentette.

Érdekes, véletlen egybeesés, hogy a napló előkerült része szinte teljesen lefedi a *Kossuth Hírlapjának* megjelenési időszakát. Előbbi június 16-án kezdődik, és az év végéig tart, utóbbi július elsején indul, és az év végén

¹ Széchenyi 1978; Ferenczi (s. a. r.) 1891; Jókai 1994.

² Kelemen (s. a. r.) 2011 [1931].

³ Matolai 2012 [1883].

⁴ Fatyjev 2011.

⁵ Kovács 2016.

⁶ Koncsol (s. a. r.) 1998.

⁷ T. Erdélyi 1984.

⁸ Vörös 1977.

⁹ Vörös (vál.) 1966.

¹⁰ Vörös 1963.

¹¹ Vörös 1985.

jelent meg utoljára. Ahogy a kötet utószavában olvasható, 1848-ban Alexy már negyedik éve írta a naplóját, de sajnos az előző kötetek eddig nem kerültek elő, mint ahogy az 1848. december 31. utáni részek sem, ha voltak egyáltalán ilyenek.

A recenzió tárgyát képező napló tehát 1848. június 16-án indul; az általa felölelt fél év alatt egyre feszültebbé válik az osztrák–magyar viszony, megindul a horvát támadás, szétesik a Batthyány-kormány, a honvédszászlóaljak belekényszerülnek az osztrákok elleni szabadságharcba. V. Ferdinánd lemondása után megindul a szervezett osztrák támadás, december 30-án sor kerül a móri csatára, az utolsó (utólagos) naplóbejegyzés napján, amely egyben az év utolsó napja is, az országgyűlés elhatározza, hogy a szorult helyzetben a kormány átköltözik Debrecenbe. E fél év alatt szerzőnk Miskolctól Magyaróvárig, Pestről vissza Rozsnyóra sok településen megfordul, amelyek közül többről érdekes és részletes leírást ad.

A napló fennmaradt (vagy eddig előkerült) részének írásakor szerzője 22 éves volt. Alexy Lajos jómódú rozsnyói kereskedőcsalád gyermekeként született, négy fiútestvére volt. Szüleit korán elvesztette, neveltetéséről és taníttatásáról gyámja, ugyancsak Lajos nevű nagybátyja gondoskodott (Alexy többször panaszolja, hogy elég szűkmarkúan). A fiatalember – szülei akaratának megfelelően – jogi tanulmányokat folytatott, igaz, nem túl nagy lelkesedéssel. Szüleiére egyébként szeretettel és tisztelettel gondolt vissza, szívesen olvasta hátrahagyott leveleiket. Családjához fűződő viszonyát jól jel-

lemzi, hogy ha indokolt, kritikus velük szemben, de alapvetően családcentrikus. Az egyik naplóbejegyzés arról is tanúskodik, hogy átvette az apja arcképéről készítettet másolatot. Az ügyvédi eskü letételekor már hálás néhai édesapjának, aki olyan nagyon szorgalmazta, hogy ezt a pályát válassza.

Intenzív társadalmi életet élt, szívesen találkozott régi ismerőseivel, és hozzá hasonló mentalitású, ám alacsonyabb társadalmi csoportokból származó új ismerősökkel is. A naplóban felidézett beszélgetések politikai és vallási tekintetben is toleráns felfogást tükröznek.

Alexy Lajos naplója alapján művelt, a kultúra iránt fogékony fiatalember volt. Rendszeresen járt színházba, látta többek között a *Hunyadi Lászlót*, a *Peleskei nótáriust*. Olykor kommentárt is fűzött a darabokhoz, Szigligeti Ede akkori új művéről, a *II. Rákóczy Ferenc fogságáról* nem volt túl jó véleménnyel, de témáját – az eseményekre való tekintettel – fontosnak tartotta. Eötvös József *Magyarország 1514-ben* című munkája általában véve tetszett neki, de „Eötvös bölcsészetével” (48) nem tudott azonosulni. A regény kapcsán elmélkedett az emberiség aljas voltáról: „Óh mikor fognak azon boldog napok felvirradni az emberek között, midőn mindent a szeretet fog kormányozni!” (48–49).

Alexy – más művelt kortársaihoz hasonlóan – németül is olvasott. Legszívesebben a már említett Zschokke német-svájci író műveit forgatta. Tervezte, hogy felkeresi Svájcban, de ez nem valósulhatott meg, 1848 nyarán ugyanis szomorúan értesült az író haláláról. Azért is voltak fontosak neki

Zschokke művei, mert erkölcsi útmutatást merített ezekből az írásokból. „Alexy [...] nem érezte magát egyedül, ott volt mellette a nagy eligazító, a tetteit irányító Heinrich Zschokke. Mindennapi olvasmánya volt; novelláit és két nagy hatású könyvét eredetiben olvasta.”¹²

Alexy elég korán árvaságra jutott, ami közrejátszhatott abban, hogy nagy szüksége volt útmutatásra. Lép-ten-nyomon hiányolta naplójában az erkölcsös életet, például saját családjában is. Többször visszatért arra, hogy egyik öccse, Károly milyen erkölcselen életet él. Alexy még a kéjnlók erkölcsseit is megjavította volna, miközben egyébként együttérzéssel írt sorsukról. A nőkkel félszegen viselkedhetett, bár némelyikük iránt gyengéd érzelmeket táplált. Ilyen volt Julis, nagyanyja szolgálója. Ám kapcsolatukat reménytelennek látta. „[H]a Julis és én köztem lévő valamennyi akadályok egy varázskéz által megsemmisítették volna, [...] Julis közelét jelöltem volna ki hazámnak. Minek azonban ez az ábrándozás [...]. A tőle való távollét a józan ész egyik főszabálya” (7). A házasságról pedig úgy vélekedett, hogy „ha valaha házassági viszonyba lépnék, melyet szerintem nem a pap előtti eskü tételez fel, de a két szellemnek egymást boldogító s nemesítő egybe s egyé olvadás – kívánnám, hogy az én házassági létem a mindennapiság ez aljas posványában egy attól egészen elkülönzött kivételt tegyen” (104–105).

Ami vallási felfogását illeti, Alexyt Rozsnyón evangélikusnak keresztelték, ám Zwingli követőjének mondta

magát. Naplója alapján szerette volna, ha áthatja a vallásosság, mert akkor könnyebb volna az erényesség útján haladnia, de saját bevallása szerint ennek még nem érezte jelét. Vallási tekintetben is a szabadelvűség jellemezte. Beszámol arról, hogy Miskolcon egy ortodox templomban járt, és ugyan nem tetszett neki, de nem ellenséges a számára idegen vallással. Egy miskolci könyvkereskedő testvérével, Heilprin Izsákkal való beszélgetésükről – a zsidók emancipációjáról cserélnek eszmét – írja: „általam is helyben hagyólag azt mondta, hogy késlekedésnek nincs helye [...]” (28). Bízott benne, hogy eljön az az idő, amikor sem a nemzeti hovatarozás, sem a származás nem számít majd oly módon, mint amikor naplóját írta. Ellenezte a halálbüntetést, nem szerette a „tekintetes urazást”, és megértette egy cipésznek a céhviszonyokat kritizáló véleményét.

Alexy napi programja alapvetően olvasásból, hegedülésből, kirándulásból, ismerősökkel való találkozóból állt, valamint természetesen a naplóírásból és a magánjog tanulmányozásából, bár minden okot és ürügyet megragadott, hogy ez utóbbit félretegye. „Hazajöttem után a törvénykönyvet vevém elő, azonban benne nem sokra mentem, mert Kossuth Hírlapját olvasám” (68). Végül szeptember 11-én azért mégis letette az ügyvédi vizsgát, bár hamis jurátusi bizonyítványt szerzett arról, hogy három éven át ügyvédi gyakornoki munkát végzett.

Viszonylag sokat megtudhatunk a naplóból a rozsnyói fiatalember politikai felfogásáról is (alapvetően liberális). A kor politikai csatározásairól

¹² T. Erdélyi 1984: 290.

viszont nem találunk részletes leírásokat, noha Alexy többször is ellátogatott az országgyűlés üléseire. Kossuth Lajost természetesen többször is említi. Tanúja annak a jelenetnek, amikor a pénzügyminiszter kiállt a képviselőház erkélyére, és a tömeg követelésére, legyen diktátor, tudatta az őt éljenző közönséggel, hogy „örül a haza sorsa feletti ezen részvétének, mely itt összecsoportosítá, s hogy ő a hazáért s a királyért utolsó csepp véréért feláldozni kész” (111). S még hozzát teszi, hogy a tömeg éljenzi, „mely közben a haza ezen legnagyobb embere ismét a terembe vonult” (111).

A politikai eseményekről szívesen tájékozódott a sajtóból: rendszeresen olvasta *Kossuth Hírlapját*, de forgatta a *Pesti Hírlapot* és a radikális *Márctzius Tizenötödikét* is. Ha Pesten volt, lehetőség szerint ellátogatott egy-egy országgyűlési vitanapra, máshol pedig a törvényhatósági ülésekre. Augusztus közepén például végighallgatta azt az országgyűlési disputát, amelynek során az újoncok besorozásának módjáról volt szó. Ezt követően beszélgetőpartnerével közösen kritizálták Mészáros Lázár hadügyminisztert: „Beszélgetésünk az országgyűlés s a minisztérium becsmérélsét foglalá magában, kiváltképpen Mészáros hadügyminiszter mai törvényjavaslatának, minélfogva kívánja, hogy a leendő magyar katonaság egészen német lábra állítván, Ausztria színek s kétfejű sas alatt, német öltözetben, németül kormányoztassék. Borzasztó csak reá gondolni is hogy ilyesmit gondolhat egy független magyar miniszter” (77). A fent említett országgyűlési vitával kapcsolatban megemlíti, hogy Mada-

rász László, a radikális baloldali Egyenlőségi Társulat szervezője is Mészáros törvényjavaslata ellen szavazott. Beszámol arról is, hogy a szeptemberi kormányválság idején Kossuth Nyáry Pállal és Madarász Lászlóval együtt kérte Batthyányt, hogy „előbbi állását, miután az a felségtől jóvá van hagyva ismét elfoglalja” (124).

Hazafias lelkesedéséhez szemernyi kétely sem fér, de nem szívesen állt be nemzetőrnek. „[H]a a sorshúzás tán engemet találna [...] tetszenék erántam azon nagybátyai indultal viseltetni, helyettem egy embert állítani, bár az ezerekbe kerülne [...] senki sem foghat arra kényszeríteni, hogy embertársaim vérével, mint egy minden nemesb érzelmektől megfosztott állat ocsmányan megfertőztessem kezeimet...” (35) – írta nagybátyjának. Értessült róla, hogy másik öccse, Vilmos Kassán önkéntesnek állt, s igen helytelenítette azt. Aggódott testi épségéért, akárcsak Károly esetében, aki részt vett szeptember 2-án a szerbek elleni győztes perlaszi ütközetben. „[N]éhány hét múlva már elszégyelli magát, s módosítja álláspontját: önként nem jelentkezik, de ha mennie kell, nem vonja ki magát.”¹³ Október 3-án arról írt, hogy Jellačićék Győr felé közeledtének hírére vett egy kaszát. És biztos, ami biztos, nagybátyjának küldött egy végrendeletet, amelyben Julisnak, a fent említett szobalánynak is hagyott egy összeget. A mosonmagyaróvári nemzetőrök – köztük van Alexy is – neki is indulnak, hogy megütközzenek a horvátokkal, de végül a parancsnokuk úgy dönt, várjanak

¹³ Vörös 1977: 30.

még. Időközben az ellenség elfoglalta Győrt, így aztán Alexy egyelőre nem esett át a tűzkeresztségen. Ezekben a napokban módja adódott megfigyelni Jellačić csapatainak egy részét. Úgy látja, hogy rongyosak és szerencsétlenek. Alexynek megfordult a fejében, hazafias cselekedet lenne lelőni a bánt, szerinte lenne is rá alkalma, de aztán letett róla, mondván, nem jó lövész. Ellátogatott a horvátokat üldöző magyar sereg táborába, ahol találkozott Egressy Bénivel. Kár, hogy e tényen kívül a naplóból nem tudunk meg semmit a zeneszerzőről.

Október 31-én hírt kapott az előző napi schwechati csatáról, a „megszökött” nemzetőrökről. A csata Alexy szerint súlyos kudarc volt. Igaz, „a visszavonulás során tanúsított magatartásuk Windischgrätzet is elismerésre készítette”.¹⁴ November 29-én végül Alexy besorozására is sor került. December 11-én részt vett a budaméri csatában, amely viszonylag jelentős vereségnek számít. A csata után menekülniük kellett. December végén Alexy jó drágán talált valakit maga helyett a nemzetőri szolgálatra. Valószínű, hogy később már nem is fogott fegyvert. Vörös Károly még nem tudta, esetleg nem esett-e el a szabadságharcban, Helle kutatásai alapján azonban 1849 után – apja nyomdokain haladva – tagja volt a Rozsnyói Társalgási Egyletnek, a kör számára részt vett pénzgyűjtő bál szervezésében. Később a késmárki gimnáziumot támogatta szerény összeggel, ami arra enged következtetni, hogy nem tehetett szert tekintélyes vagyorra. Más

információ életének további alakulásáról egyelőre nem került napvilágra.

A naplót Helle Mária adta közre. 198 alkalommal látta el a szöveget jegyzettel, az Alexy bejegyzéseit magyarázó vagy éppen korrigáló megjegyzések indokoltak és részletesek. Ahogy az utószóban olvashatjuk, Helle Mária a szöveg tartalmi részéhez nem nyúlt, de az írásmódot igyekezett a mai helyesírásához közelíteni. A könnyebb érthetőséget szómagyarázatok segítik, amelyek közül egy-kettő magától értetődik (pl. frt=forint), de a többire szükség van. Egy szónak – „helyedett” – a jelentését Helle sem tudta feloldani, talán elírás lehet. A kötethez válogatott bibliográfia, hely- és személynévmutató tartozik, de még a katonai alakulatok fellelhetőségének lajstromát is közli a kiadvány. Alexy naplójának olvasóját a lapszálon margináliák (Eötvös regényét olvassa, tapolcai kirándulás, Győr megadta magát) hivatottak segíteni az eligazodásban.

A képeket, illusztrációkat is Helle Mária válogatta, kiváló érzékkel. Az Alexy által felkeresett települések látképeitől kezdve ismert és ismeretlen alkotók különböző tárgyú rajzain át (vashámor, divatkép, pesti bérház udvara, táncmulatság, a horvát hadsereg betörése) a napló egyes lapjairól készült fotókig sokféle illusztrációt találunk a könyvben.

Alexy Lajos kora igazi átlagpolgárának tűnik naplója alapján. A rozsnyói kereskedőcsalád gyermekének gondolkodását a liberális eszmerendszer jellemzi, ami azt is jelenti, hogy azonosul a forradalom liberális vezetőinek eszméivel és politikai törekvéseivel (bár nem idegen tőle Madarászék

¹⁴ Hermann 2009: 205.

radikálisabb felfogása sem). A Battyány-kormány szétesésekor is marad Kossuth pártján. A művelt, okos, érdeklődő fiatalember naplója azért is érdekes, mert memoárja egyszerre tükrözi egy felvidéki kisváros szülötének (polgári) felfogását, valamint annak az egy ideje már kapitalizálódó, majd forradalmasodó Pest-Budának a hangulatát, amelyben szinte napról napra növekszik a tömegek aktivitása, miközben erkölcsi dilemmákkal küzdő hősrünk érdeklődéssel vegyes borzalommal szembesül a tiltott örömök lehetőségeivel. Sajnos az eseménytörténeti ismereteinkhez nem sok adalékot találunk, a hadi események részleteiről nem sokat olvashatunk. A legtöbb és leghitelesebb információt arról a – vereséggel végződő – budaméri csatáról kapjuk, amelyben Alexy is részt vett, naplójában tudósítva a nemzetőrök hadra foghatóságának korlátairól is. Annál érdekesebb lehet a kiadvány a társadalomkutatók, a mentalitás-történet iránt érdeklődők, valamint a helytörténészek számára – Miskolc és környéke, Mosonmagyaróvár, Rozsnyó, és persze Pest-Buda – leírása révén.

Lator László Iván

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Fatyeev, Andrej 2011: *Világostól Krímig. Egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből*. Budapest.
- Ferenczi Zoltán (s. a. r.) 1891: *Lapok Petőfi Sándor naplójából*. Kolozsvár.

- Hermann Róbert (szerk.) 2009: *1848–1849. A forradalom és a szabadságharc képes története*. Debrecen.
- Jókai Mór 1994: *Emléksorok 1848–1849-ből*. Budapest.
- Kelemen Lajos (s. a. r.) 2011 [1931]: *Báró Bánffy Jánosné Wesselényi Józsefa bárónő emlékirata 1848–49-i élményeiről*. Cluj-Kolozsvár.
- Koncsol László (s. a. r.) 1998: *Piry Cirjék János érsekújvári naplója, 1848–1849*. Pozsony.
- Kovács István 2016: *Érdek és szeretet. Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra, 1848–1849*. Budapest.
- Matolai Ede 2012 [1883]: *Visszaemlékezéseim honvéd életemre*. Sátoraljaújhely.
- Széchenyi István 1978: *Napló*. Budapest.
- Vörös Károly 1963: Magyaróvár 1848 őszén. (Alexy Lajos naplója.) In: Uzsoki András (szerk.): *Arrabona 5*. Győr, 281–295.
- Vörös Károly (vál.) 1966: *Pest-budai hétköznapiak. Egykorú naplók és emlékiratok tükrében. 1805–1848*. Budapest.
- Vörös Károly 1977: Miskolci hétköznapiak 1848 nyarán. (Alexy Lajos naplója.) In: Román János (szerk.): *Borsodi Levéltári Évkönyv 1*. Miskolc, 26–55.
- Vörös Károly 1985: Egy gömöri nemzetőr két hete. (Alexy Lajos naplója.) In: Román János (szerk.): *Borsodi Levéltári Évkönyv 5*. Miskolc, 727–746.
- T. Erdélyi Ilona 1984: Az író és a „népnevelő” Zschokke Magyarországon. *Heliikon* (30.) 2–4. 282–293.